

Reyhan İsgəndər qızı ƏHMƏDOVA

Qərbi Kaspi Universiteti, Psixologiya və Sosial iş kafedrasının dosenti, psixol.ü.f.d.,
Bakı, Azərbaycan

E-mail: reyhan.ahmedova@icloud.com

Şəfa Rza qızı ƏSGƏRLİ

Qərbi Kaspi Universiteti, Psixologiya və Sosial iş kafedrasının magistrantı, Bakı, Azərbaycan

E-mail: Alkbrva09@gmail.com

**ALİ MƏKTƏB TƏLƏBƏLƏRİNDƏ SEÇİLMİŞ İXTİSAS HAQQINDA TƏSƏVVÜRLƏRİN
FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Xülasə

Ali təhsil alan gənclərin ixtisas seçiminə dair təsəvvürləri təkcə qəbul kampaniyası zamanı deyil, uşaq yaşlarından formalaşmağa başlayır. Məqalədə universitet tələbələrinin seçdikləri ixtisas haqqında anlayışlarının formalaşması və inkişaf mexanizmləri təhlil olunur. Müzakirə tələbələrin ailə və məktəb mühitindən aldıkları ilkin təsirlər, fərdi qabiliyyət və maraqlar, ictimai gözləntilər və media obrazları kimi faktorların necə qarşılıqlı təsir göstərdiyini göstərir. Məlum olur ki, şəxsi maraq və müstəqil düşünmə qabiliyyəti olan gənclər daha çox ixtisas alternativlərini nəzərdən keçirir və seçiminə daha tez qərar verir; sosial mühitin təsiri isə yanlış gözləntilərin yaranmasına gətirə bilər. Ali məktəbə daxil olduqdan sonra tələbə təcrübələri, akademik mühit, müəllim-mentor dəstəyi və kollegial münasibətlər seçilmiş ixtisas haqqında ilkin təsəvvürləri ya gücləndirir, ya da tənzimləyir. Peşəkar identifikasiya, öyrənmə motivasiyası, özünəeffektivlik və universitetin təşkilatı dəstəyi kimi amillər də tələbələrin uzunmüddətli müvəffəqiyyətində mühüm rol oynayır. Məqalədə həmçinin sosial-tarixi kontekst nəzərə alınaraq Azərbaycanda dövlət orqanlarının abituriyentləri düzgün istiqamətləndirən resursları və ixtisas seçimi haqda məsləhətlərinə yer verilir. Araşdırmanın nəticələri göstərir ki, ixtisas seçiminin sağlam əsaslara söykənməsi üçün tələbələrə erkən dövrdən obyektiv məlumatlar təqdim olunmalı, ailə və cəmiyyət tərəfindən yaradılan stereotiplərdən uzaq, şəffaf informasiya mühiti formalaşdırılmalıdır.

Açar sözlər: ixtisas seçimi, peşəkar identifikasiya, ailə və sosial təsirlər, təhsil mühiti, karyera planlaşdırması.

UOT: 378.015.3

DOI: <https://doi.org/10.54414/PJQT5821>

Giriş

Ali məktəb tələbələrinin seçdikləri ixtisas haqqında təsəvvürlərinin formalaşması müasir təhsil sistemində mühüm sosial-psixoloji məsələlərdən biri hesab olunur. İxtisas seçimi yalnız qəbul mərhələsində verilən qərar deyil, fərdin maraqları, qabiliyyətləri, ailə mühiti, sosial təsirlər və gələcək karyera gözləntiləri ilə bağlı uzunmüddətli formalaşma prosesidir. Müasir dövrdə informasiya axınının sürətlənməsi, sosial şəbəkələrin və media vasitələrinin təsiri gənclərdə bəzi peşələr haqqında idealizə

olunmuş təsəvvürlər yaradır. Bu isə bir sıra hallarda tələbələrin real maraq və bacarıqlarına uyğun olmayan seçim etməsinə səbəb olur. Universitet mühitinə daxil olduqdan sonra isə tələbələrin ixtisas barədə ilkin fikirləri dəyişməyə başlayır, akademik mühit, müəllim dəstəyi, praktiki təcrübə və peşəkar identifikasiya bu prosesə təsir göstərir. Tələbənin seçdiyi sahəyə emosional bağlılığı, motivasiya səviyyəsi və gələcək peşə həyatına dair baxışları onun akademik uğurunda mühüm rol oynayır. Bu baxımdan tələbələrdə seçilmiş

ixtisas haqqında təsəvvürlərin formalaşması və inkişaf xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi həm təhsil sistemi, həm də karyera planlaşdırılması baxımından aktual əhəmiyyət daşıyır.

İxtisas seçiminə təsir edən faktorlar.

Universitetə qəbuldan əvvəl gəncin ixtisas barədə təsəvvürü çoxsaylı mənbələrdən formalaşır. Ailə və yaxın çevrənin gözləntiləri, məktəb müəllimlərinin tövsiyələri, televiziya və sosial şəbəkələrdə peşələrin təqdimatı gənclərdə peşənin prestiji və gəlirliliyi haqqında ilkin fikir yaradır. Şagirdlər bəzən cəmiyyətdə yüksək nüfuzlu hesab edilən tibbi, hüquq, mühəndislik kimi sahələri düşünmədən seçirlər. Araşdırmalar göstərir ki, şəxsi zəkasını və potensialını yaxşı dərk edən tələbələr müxtəlif ixtisas alternativlərini daha geniş nəzərdən keçirir və qərar vermə mərhələsini qısa müddətdə tamamlayır; ailə və dostların təsiri isə seçim prosesini uzada və hətta səhv istiqamətə yönəldə bilər [11, s.6]. Ailədən təzyiq görən gənclər bəzən öz maraqlarına uyğun olmayan, lakin valideynləri məmnun edəcək ixtisaslara yönəlir, bu da sonradan peşədən narazılığa səbəb olur.

Sosial-iqtisadi status və regional vəziyyət də ixtisas seçiminə mühüm təsir göstərir. Kənd və rayon məktəblərində oxuyan abituriyentlər informasiya mənbələrinə daha az çıxış imkanına malik olduğuna görə, adətən ənənəvi ixtisaslara üstünlük verirlər; şəhər məktəbləri isə müasir peşələr və beynəlxalq təhsil imkanları haqqında daha geniş məlumat təqdim edir. Cinsiyyət stereotipləri ayrı-ayrı peşələrin “kişiyə” və ya “qadına” aid olduğu təsəvvürünü formalaşdırır. Məsələn, tibb bacısı peşəsi çox vaxt qadın işi hesab edilir, bu isə oğlanlar arasında bu ixtisasa marağın azalmasına gətirir və nəticədə cinsi balans pozulur. Kişi tələbələrin peşəkar identifikasiyasını öyrənən tədqiqatlarda gender roluna dair stereotiplərin hələ də mövcud olduğu, oğlan tələbələrin sosial dəstək azlığı səbəbindən özlərini bu peşənin tamhüquqlu nümayəndəsi kimi görmədikləri göstərilir [6, s.5].

Eyni zamanda, cəmiyyət və media bəzi peşələri romantikləşdirir. Qalib həkimlər, uğurlu hüquqşünaslar, yüksək maaşlı proqramçılar haqqında hekayələr gəncləri o peşələri seçməyə təşviq edir, lakin real iş şəraiti, peşə

stresi və uzunmüddətli öyrənmə tələbləri haqqında məlumatlar kənarda qalır. Bu səbəbdən, universitetə qəbul olandan sonra tələbələr böyük gözləntilərlə üz-üzə qalır, real təcrübə isə gözləntilərlə uyğun gəlməyində məyusluq yarana bilər. Hətta tibb təhsili alan tələbələr arasında aparılan sorğuların nəticələri göstərir ki, cəmiyyətin və dostların “prestijli” hesab etdiyi ixtisaslara yönəlmə bəzən şəxsi maraqlara əsaslanmayan qərarlar yaradır və sonradan dəyişiklik ehtimalını artırır [10, s.7].

Məktəb və ali təhsil qurumları tərəfindən təqdim olunan məsləhət xidmətləri də ixtisas seçiminə təsir edir. Dövlət İmtahan Mərkəzi hər il “Abituriyent” jurnalında qəbul planı, ixtisas kodları, keçid balları və ödəniş haqqında məlumatlar dərc edərək, abituriyentlərin daha məlumatlı qərar verməsinə kömək edir. Jurnalda abituriyentlərə seçim edərkən plan yerlərinin sayı, əvvəlki illərin keçid balları, müsabiqədə iştirak edənlərin bal intervalı və öz nəticələrinin bu intervalda yeri kimi amilləri diqqətlə nəzərdən keçirmək tövsiyə olunur [1, s.94]. Bu məlumatları nəzərə alan abituriyentlər real imkanlarını dəyərləndirir və yanlış gözləntilərdən uzaq dururlar. Bununla belə, belə resursların bütün məktəblərə bərabər paylanmaması bərabərsizlik yarada bilər.

Şəxsi qabiliyyət, maraq və motivasiya kimi fərdi amillər doğru ixtisas seçimini şərtləndirir. Özünü tanıyan, bacarıq və zəif tərəflərini real qiymətləndirən gənclər həqiqətən maraqlandığı sahəni tapmağa və orada uğur qazanmağa meyllidirlər. Tədqiqatlar göstərir ki, şəxsin öz və başqalarının fərdi xüsusiyyətlərini anlama qabiliyyəti kimi təsvir edilən “personal intelligence” yüksək olan tələbələr peşə seçimində daha çevikdir, onlar müxtəlif ixtisaslar üzrə məlumat toplayır və məsuliyyətlə qərar qəbul edirlər [9, s.6]. Bunun əksinə olaraq, özünü kifayət qədər tanımayan gənclər cəmiyyətin, ailənin və ya təsadüfi nümunələrin təsiri ilə seçir və seçimdən tez yorula bilirlər.

Maddi gözləntilər də qərara təsir edən amillərdən biridir. Ailələr çox vaxt gənclərin yüksək gəlirli sahələrə yönəlməsini istəyir; bu isə yaradıcı və sosial sahələrə marağı olan tələbələr üçün daxili konflikt yaradır.

Həmçinin, bəzi gənclər üçün ixtisas seçimi dövlət sifarişi ilə təhsil almaq və ya ödənişsiz təqaüd qazanmaq kimi praktiki səbəblərlə motivasiya olunur. Tədqiqatlar göstərir ki, təhsil haqqının yüksək olması və məşğulluq bazarındakı qeyri-müəyyənlik, xüsusən də az təmsil olunan regionlardan gələn tələbələr üçün risk yaradır, bu da onları daha “təhlükəsiz” hesab edilən ixtisaslara yönəldir [7, s.12].

Ümumilikdə, ixtisas seçiminə təsir edən faktorların çoxluğu səbəbindən gənclərin məlumatlı qərar verməsi üçün erkən yaşlardan obyektiv və dəqiq məlumatların təqdim edilməsi vacibdir. Məktəblərdə peşə istiqamətləndirilməsi, ailələr üçün maarifləndirici seminarlar, media vasitəsilə real iş dünyasının göstərilməsi kimi tədbirlər gənclərə öz maraq və potensiallarını düzgün qiymətləndirməyə kömək edə bilər. Cəmiyyət, ailə və məktəb gəncin seçimini dəstəklədiyi halda o, öz peşəsinə dair müsbət təsəvvürlər formalaşdırır və uzunmüddətli məmnuniyyət qazanır [6, s.8].

Peşəkar identifikasiyanın formalaşması. İxtisas seçimi uğurla baş verdikdən sonra tələbə həmin sahədə özünü peşəkar kimi görməyə başlayır. Peşəkar identifikasiya – şəxsin seçilmiş peşənin dəyərlərini, normalarını və vəzifələrini mənimsəməsi prosesi – uzunmüddətli peşə bağlılığının əsas göstəricisidir. Ədəbiyyat bu prosesin çoxölçülü və qeyri-xətti olduğunu vurğulayır. Peşəkar identifikasiya fərdin rollar arasında keçidini, özünüdərkini, sosial məqbuliyyət və mənəvi prinsiplərin daxiləşdirilməsini əhatə edir. Sistematik təhlil nəticəsində peşəkar identifikasiyanın dörd əsas sahə üzrə inkişaf etdiyi göstərilmişdir: müəllim və ya təcrübə rəhbərinin roluna keçid, fərdi səviyyədə motivasiya və özünü inkişaf vərdisləri, cəmiyyət və institutlar tərəfindən göstərilən dəstək, habelə identifikasiya ilə bağlı psixoloji proseslər [4, s.166]. Hər bir sahə tələbənin öz peşəsi ilə bağlı emosional və idrak reaksiyalarını formalaşdırır.

Peşəkar identifikasiya prosesinin mühüm komponentlərindən biri müsbət rol modelləridir. Tibb təhsili alan tələbələr arasında aparılan çoxmərkəzli tədqiqat göstərib ki, tələbə, müəllim və ya peşədə uğurlu şəxslərin

nümunəsi tələbələrin öz peşələrini daha dəyərli və prestijli görmələrinə, eyni zamanda özünü təkmilləşdirmə istəklərinin artmasına səbəb olur [8, s.318]. Bu tədqiqatda peşəkar identifikasiya rol modellərlə özünüidarə arasındakı münasibəti vasitəçi kimi oynayırdı: tələbənin identifikasiyası nə qədər güclü idisə, onun özünə inamı və peşəyə bağlılığı bir o qədər yüksək olurdu. Peşəkar identifikasiyanın gücləndirilməsi üçün həkimlik, hüquqşünaslıq və digər sahələrdə gənclərlə görüşlər, təcrübə proqramları və mentorluq sistemi vacib hesab edilir.

Tibb bacısı peşə sahəsində aparılan araşdırmalar peşəkar identifikasiyanın bir neçə tipini müəyyən etmişdir. Çinli tədqiqatçılar kişi tələbələrin professional identifikasiya prosesini dörd “persona”ya bölüb: tələbələri tam tələblərə uyğun hərəkət edən uyğunlaşan iştirakçılar, dəyərlərini peşə ilə uzlaşdıran dəyər yönümlü töhfə verənlər, identifikasiya səviyyəsi yeni formalaşan keçid edənlər və peşə dəyərlərini yenidən qurmağa çalışan reflektiv axtarışçılar [6, s.7]. Bu personasiyanın müəyyənləşdirilməsi müəllimlərə və universitet rəhbərliyinə tələbələrin ehtiyaclarını dərk etmək və fərdi dəstək proqramları hazırlamaq imkanı verir. Eyni araşdırmada göstərilmişdir ki, cəmiyyətin və ailənin kişi tibb bacılarına mənfi baxışı tələbələrin identifikasiya səviyyəsini zəiflədir, mentorların və genderə həssas tədrisin mövcudluğu isə identifikasiya prosesini gücləndirir.

Peşəkar identifikasiya səviyyələri təkcə gender və mədəni kontekstlə deyil, həm də tələbənin seçimi motivasiyası və özünütəşkil bacarığı ilə əlaqədardır. İki minə yaxın tibb bacısı internini əhatə edən latent profil analizi tələbələrin üç qrupa bölündüyünü göstərmişdir: zəif identifikasiya, orta identifikasiya və yüksək identifikasiya [12, s.252]. Zəif identifikasiya qrupunda olan gənclərin əksəriyyəti ixtisası valideyn məsləhəti ilə seçmiş, özünütəşkil və etik davranış bacarıqları aşağı, peşə marağı isə zəif olmuşdur. Yüksək identifikasiya qrupuna aid tələbələr isə peşə ilə bağlı şəxsi istəkləri, özünütəşkil qabiliyyəti və etik məsuliyyəti yüksək olanlardır. Müəlliflər belə nəticəyə gəliblər ki, fərqli identifikasiya profillərinə uyğun

fərdiləşdirilmiş müdaxilə proqramları (məsələn, zəif qrup üçün peşənin dəyərlərinin aşılması və özünütəşkil təlimləri) tələbələrə peşələrini qavramaqda kömək edir [3, s.61].

Peşəkar identifikasiya yalnız tibb və səhiyyə sahəsində deyil, mühəndislik, turizm, müəllimlik və digər ixtisaslarda da əhəmiyyətli rol oynayır. Mühəndislik postməzunları arasında aparılan araşdırma universitetin təşkilatı dəstəyinin, ixtisasa razılığın və mühəndislikə aidiyyətsizlik hissəsinin identifikasiya səviyyəsinə zəncirvari şəkildə təsir etdiyini göstərmişdir [7, s.10]. Universitetdən yüksək dərəcədə dəstək alan tələbələr öz ixtisaslarından məmnun olurlar, komanda işində özlərinə yer tapır və bu hisslər onların mühəndislik kimliklərini gücləndirir. Beləliklə, institusional mühitin müsbət olması tələbənin özünü peşəkar hesab etməsi üçün şərait yaradır.

Nəticə etibarilə, peşəkar identifikasiya çoxlu şəxsi və sosial amillərin qarşılıqlı təsirindən formalaşır. Fərdin öz seçiminə dair daxili motivasiyası, ailə və dostların dəstəyi, müəllimlərin rolu, mentorluq imkanları və universitetin resursları identifikasiya prosesini ya təşviq edir, ya da əngəlləyir. Güclü peşəkar identifikasiya tələbənin öyrənmə motivasiyasını, akademik nailiyyətini və gələcək peşə həyatında qalıcılığını artırır [4, s.184]. Buna görə də təhsil müəssisələri tələbələrin kimlik inkişafını dəstəkləyən proqramlar hazırlamalı, cinsiyyət və sosial stereotipləri aradan qaldıran inklüziv mühit yaratmalı və real iş şəraitini tələbələrə nümayiş etdirməlidir.

Tələbə təcrübələri və inkişaf dinamikası. Tələbələrin seçdikləri ixtisas haqqında təsəvvürlərinin inkişafı universitet həyatının müxtəlif mərhələlərində baş verir. Dərs mühitinə daxil olan kimi onlar nəzəri fənlərlə yanaşı praktiki təcrübə, laboratoriya, klinika və təcrübə proqramları ilə qarşılaşırlar. Bu təcrübələr peşənin gündəlik tələbləri, işin çətinlikləri və real problem həll etmə bacarıqları haqqında aydın mənzərə yaradır. Tədqiqatlar göstərir ki, klinik təcrübənin keyfiyyəti, müəllimlərdən və tibb personalından alınan dəstək və stresslə mübarizə bacarığı tibb bacısı tələbələrinin professional identifikasiyasına müsbət təsir göstərir [8, s.8].

Müsbət təcrübəyə malik olan tələbələr peşənin dəyərini və öz fəaliyyətlərinin xəstələrə faydasını daha yaxşı anlayır, mənfi təcrübələr isə identifikasiya səviyyəsini azaldır və peşədən ayrılma düşüncələrini artırır.

Öyrənmə motivasiyası və emosional münasibət peşəkar identifikasiyanın güclənməsində mühüm rol oynayır. Turizm ixtisası üzrə aparılan tədqiqatda tələbələrin peşəyə dair emosional münasibət və dəyərləndirməsinin öyrənmə aktivliyinə müsbət təsir göstərdiyi, lakin peşə haqqında kognitiv biliklərin təbəşinə əhəmiyyətli olmadığını ortaya qoymuşdur [5, s.742]. Bu o deməkdir ki, yalnız nəzəri bilikləri artırmaq kifayət deyil; tələbənin işin mənəvi və emosional tərəfləri ilə əlaqə qurması vacibdir. Həmin araşdırmada həm də akademik özünüeffektivlik və universitet dəstəyinin öyrənmə aktivliyinə güclü müsbət təsiri qeyd olunub.

Müəllimlik və idman təhsili üzrə təhsil alan tələbələr arasında da oxşar tendensiya müşahidə olunur. İdman təlimi tələbələri üzərində aparılan araşdırma göstərib ki, müəllim kimliyinin güclü olması onların öyrənmə motivasiyasını və dərslərdə aktiv iştirakını artırır; öyrənmə motivasiyası isə bu əlaqəni qismən vasitəçi kimi əlaqələndirir [9, s.174]. Eyni zamanda, gələcək müəllimlərdə kimlik və motivasiya əlaqəsinin öyrənməyə və peşə bağlılığına təsiri digər sahələr üçün də önəmli nəticələr verir. Beləliklə, tələbələrin peşə ilə əlaqədar emosional bağlılığı tədris prosesində stimullaşdırmaq, motivasiyanı artıran fəaliyyətlər təşkil etmək və özünəinamı gücləndirmək vacibdir.

Tələbə təcrübələrinin bir başqa aspekti karyera planlaşdırması və əmək bazarına hazırlıqdır. Qazaxıstan universitetində keçirilən “Karyera inkişafı” kursunun nəticələri göstərib ki, strukturlu məsləhət proqramları tələbələrin karyera qərarı verməyə hazırlığını artırır, məlumat çatışmazlığı və qərarlılıq səviyyəsini azaldır. Kurs çərçivəsində tələbələrə öz bacarıq və maraqlarını müəyyənləşdirmək, əmək bazarı haqqında real məlumat toplamaq, peşəkar ünsiyyət və CV tərtibatı kimi praktiki bacarıqlar öyrədilir. Belə təşəbbüslər gənclərin ixtisas seçimləri

haqqında daha realist və məlumatlı təsəvvür formalaşdırmasına kömək edir [2, s.74]

Peşəkar identifikasiya və tələbə təcrübəsi arasında qarşılıqlı əlaqə daimi inkişaf dinamizmi yaradır. Məsələn, tibb internləri arasında aparılan latent profil analizində identifikasiya səviyyəsini yüksəldən mühüm amillərdən biri tələbənin özünütəşkil bacarığı və etik-hüquqi praktikaya əməl etmə qabiliyyətidir [10, s.259]. Bu bacarıqlar təhsil proqramlarında təlim və praktika vasitəsilə inkişaf etdirilir. Mühəndislik tələbələrində aparılan tədqiqat da göstərib ki, universitet tərəfindən verilən strukturlaşdırılmış dəstək, təcrübə proqramları və aidlik hissi tələbələrin ixtisaslarından məmnunluğunu artırır, bu da mühəndislik kimliyini gücləndirir [7, s.11].

Yuxarıda qeyd olunan təcrübələr və dinamika ümumi nəticəyə gəlməyə imkan verir: tələbənin seçdiyi ixtisas barədə təsəvvürlərinin inkişafında akademik proses, praktik təcrübə, mentorluq, emosional bağlılıq və karyera planlaşdırması kimi elementlər birlikdə hərəkət edir. Tələbə özünü seçdiyi peşənin real tələbləri ilə identifikasiya etdikcə, onun motivasiyası və gələcək planları daha sabit olur; əks halda isə ixtisasdan narazılıq və karyera istiqamətində dəyişiklik ehtimalı artır.

Nəticə

Araşdırma göstərir ki, ali məktəb tələbələrinin seçdikləri ixtisas haqqında təsəvvürləri mürəkkəb və çoxsəviyyəli prosesdir. Qəbuldan əvvəl ailə, məktəb, sosial mühit və fərdi maraqların təsiri ilə formalaşan ilkin fikirlər bəzən romantik, bəzən isə stereotiplərə əsaslanır. Özünü tanıyan və geniş informasiya toplayan gənclər ixtisas seçimini daha düzgün edir və sonradan məyus olmur. Ailə və cəmiyyət tərəfindən təzyiq olunan gənclər isə bəzən prestij və gəlirlilik haqqında yanlış təsəvvürlərə əsaslanaraq seçim edir. Dövlət qurumlarının və məktəblərin təqdim etdiyi məlumat resursları, xüsusən də Abituriyent jurnalı kimi nəşrlər, gənclərin plan yerləri və keçid balları haqqında məlumatlanmasına kömək etsə də, informasiya bərabərliyi hələ də təmin edilməlidir.

Universitet dövründə peşəkar identifikasiya tələbələrin ixtisas haqqında anlayışlarını dərinlən dəyişdirir. Müəllimlər və peşəkar mentorlar, praktik təcrübə, rol modellər və universitet mühitinin dəstəyi tələbələrin identifikasiya səviyyəsini formalaşdırır. Latent profil və mediativ modellər göstərir ki, identifikasiya fərdin özünütəşkil və etik bacarıqlarından, peşəni seçmə motivasiyasından və aldığı sosial dəstəkdən asılıdır. Güclü identifikasiya öyrənmə motivasiyası, akademik müvəffəqiyyət və peşəyə bağlılıqla əlaqəlidir, zəif identifikasiya isə gərginlik, narazılıq və peşəni tərk etmək niyyəti ilə müşayiət olunur.

Tələbə təcrübələri və inkişaf dinamika peşəkar identifikasiya ilə qarşılıqlı şəkildə bağlıdır. Müsbət klinik və praktik təcrübələr, universitetin təşkilatı dəstəyi, emosional bağlılığı gücləndirən fəaliyyətlər və karyera məsləhət xidmətləri tələbələrdə peşəyə dair real və davamlı təsəvvürlər yaradır. Turizm, idman, mühəndislik və tibb kimi müxtəlif sahələr üzrə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, öyrənmə motivasiyası və emosional dəyərləndirmə tələbə fəaliyyətini daha çox izah edir, formal kognitiv biliklər isə ancaq digər faktorlarla birlikdə effektivdir. Nəticə etibarilə, təhsil sistemimiz gənclərin ixtisas seçiminə dair qərarlarını və peşəkar identifikasiyalarını dəstəkləyən çoxşaxəli yanaşma tətbiq etməli, erkən mərhələdən etibarən obyektiv informasiya təmin etməli, stereotipləri aradan qaldırmalı və təcrübə əsasında öyrənmə imkanlarını genişləndirməlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Dövlət İmtahan Mərkəzi. İxtisas seçimi zamanı nələrə diqqət yetirməli? Abituriyent jurnalının 4-cü nömrəsi, 2024;80–116.
2. Əliyeva N. Peşə seçiminin sosial-psixoloji əsasları və gənclərin peşə yönümü. Bakı: Elm və təhsil, 2022, 184 s.
3. Məmmədov R., Hüseynova L. Ali məktəb tələbələrində peşəkar identikliyin formalaşması problemləri. Azərbaycan Psixologiya Jurnalı, 2023;8(2):55–68.

4. Alam F., Rahman A., Ahsan M. Professional identity formation: transitions, individual drivers, community and institutional enablers, and psychological processes. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 2026;42(1):160–190.
5. Chen L., Sun P., Wu J. Professional emotion, cognition and appraisal: relationships with learning engagement among tourism students. *Behavioral Sciences*, 2023;13(4):732–756.
6. Han X., Duan Y., Hong S., Yu Y., Hao P. Tailored professional identity personas of male undergraduate nursing students: a secondary analysis of qualitative data. *BMC Nursing*, 2025;24(1143):1–10.
7. Li W., Lu J., Cao L., Xiao M. University organizational support and engineering identity among engineering postgraduates: the sequential mediating role of major satisfaction and engineering belonging. *Behavioral Sciences*, 2026;16(2):1–15.
8. Luo Z., Chen P., Zhang Y. The mediating role of professional identity between role models and self-determination in medical students: a multicenter cross-sectional study. *PLOS ONE*, 2025;20(2):304–352.
9. Ou Q., Yang Y. The relationship between teacher identity and learning engagement in sports training students: the mediating role of learning motivation. *Frontiers in Psychology*, 2026;17(1677374):169–178.
10. Peng X., Yang L., Yang S., Wang X., Song W. Effects of clinical learning environment on the professional identity of Chinese nursing students: multiple mediating effects of learning engagement and stress-related growth. *BMC Nursing*, 2025;24(1387):1–12.
11. Sylaska K., Mayer J.D. Major choices: students' personal intelligence, considerations when choosing a major, and academic success. *Journal of Intelligence*, 2024;12(11):1–17.
12. Xu X., Zhang P., Li H., Li W. Latent profiles and predictors of professional identity among nursing interns: self-management ability and ethical practice competence as determinants. *Frontiers in Medicine*, 2025;12:e029173.

Reyhan Isgander AHMEDOVA

Western Caspian University, Associate Professor of the Department of Psychology and Social Work, Ph.D. in Psychology, Baku, Azerbaijan

Shafa Rza ASGARLI

Master's student of the Department of Psychology and Social Work, Western Caspian University, Baku, Azerbaijan

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF PERCEPTIONS ABOUT SELECTED MAJORS
AMONG UNIVERSITY STUDENTS**

Summary

Perceptions about academic majors begin forming long before university entry and continue to evolve throughout the higher education experience. This article analyses how university students build and refine views about the majors they choose. It shows that early influences stem from family expectations, school counselling, peer norms and media images; personal interests and reasoning abilities are critical in considering multiple options. Students with strong self-knowledge and personal intelligence tend to evaluate a wider range of majors and decide more rapidly, whereas social pressures may lead to inaccurate expectations about certain professions. Once enrolled, perceptions are shaped by educational experiences, teaching quality, peer interactions, and institutional support.

Professional identity, learning motivation, self-efficacy and university organisational support affect long-term engagement and career satisfaction. The paper also reflects on state initiatives in Azerbaijan that provide guidance during the admission process and highlights the need for transparent information to prevent misconceptions. The analysis suggests that balanced, evidence-based counselling combined with supportive learning environments helps students form realistic views and fosters commitment to their chosen fields.

Keywords: major choice, professional identity, family and social influences, educational environment, career planning.

Рейхан Искендер АХМЕДОВА

Западно-Каспийский Университет, Доцент кафедры психологии и социальной работы,
кандидат философских наук по психологии, Баку, Азербайджан

Шафа Рза АСКЕРЛИ

Западно-Каспийский Университет, магистрант кафедры психологии и социальной работы,
Баку, Азербайджан

**ФОРМИРОВАНИЕ И ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ
О ВЫБРАННОЙ СПЕЦИАЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ**

Резюме

Представления студентов о профессиональной специальности начинают складываться задолго до поступления в вуз и развиваются на протяжении всего периода обучения. В статье анализируются механизмы формирования и развития представлений студентов о выбранной специальности. Отмечается, что ранние влияния исходят от семьи, школьного окружения, сверстников и медийных образов, однако индивидуальные склонности и способность к самоанализу позволяют рассматривать больше альтернатив и принимать более обоснованное решение. Студенты, обладающие высокой личностной рефлексией, быстрее выбирают специальность, тогда как социальные ожидания могут формировать неверные представления о престижных профессиях. В период обучения на бакалавриате на представления влияют академическая среда, качество преподавания, отношения с однокурсниками и институциональная поддержка. Профессиональная идентичность, учебная мотивация и поддержка университета определяют глубину вовлечённости и устойчивость карьерных планов. В статье также рассматриваются государственные программы Азербайджана, направленные на информирование абитуриентов, и подчёркивается необходимость прозрачной и доступной информации. Результаты показывают, что для успешного профессионального выбора необходимы взвешенные консультации и благоприятная образовательная среда.

Ключевые слова: выбор специальности; профессиональная идентичность; семейные и социальные влияния; образовательная среда; планирование карьеры.

Daxil olub: 12.05.2026